Numismatica Pannonica

Rónaszéki István emlékére

2021

Acta Numismatica Hungarica
Supplementum IV

NUMISMATICA PANNONICA
IV.

Rónaszéki István emlékére

A Magyar Numizmatikai Társulat
Antik Numizmatikai Műhelye által
2021. szeptember 13-án megrendezett
konferencia tanulmánykötete

Budapest 2022

Numismatica Pannonica IV.

Rónaszéki István emlékkonferencia

Sorozat főszerkesztő:
Vida István

Szerkesztő:
Vida István

Technikai szerkesztő: Kovács Enikő

Borító design: Váczi Gábor

A megjelenést átmogatta a
Nemzeti Kultúrális Alap

Online elérhetőség: http://cms.numizmatika.org/

Email: numismaticapannonica@gmail.com

© Magyar Numizmatikai Társulat,
Antik Numizmatikai Műhely

ISBN: .....

Budapest 2022

Tartalom

Rövidítésjegyzék 5

Berzy Péter
Kelta pénzdarabolás. Avagy a numizmatika egyik mostoha gyermeke 6

Redő Ferenc
A burgusokról még egyszer 14

Steuer István
Római császárkori érmék a Jászságból 2021–2022. 23

Lázár Marianna
Ókori és kora-középkori japán pénztörténet 60

Ókori és kora-középkori japán pénztörténet

Lázár Marianna*

This paper aims to investigate the origins of ancient and early-medieval coins of Japan (until the 10th century), introduce the characteristics of their design and patterns, and examine their role in early Japanese culture and public administration, with a brief introduction to the antique Chinese coins that served as inspirations. Japan adopted numerous ancient Chinese cultural practices during the Asuka and Nara period (538–794). Especially from the second half of the 7th century to the 8th century, Japan introduced various social systems from the Tang Dynasty in order to build a centralized government. The importance of metallic currency appeared to Japanese nobles, leading to some silver and bronze coin making at the second half of the 7th century, such as the Mumon Ginsen and Fuhonsen coins. Scholars believe that they were modeled after antique Chinese coins. The mintage was regarded as an essential tool for the Japanese government to display the independence and the authority of the nation, both inside and outside the country. The system of the first official imperial currency (Kōchōsen) were introduced to Japan in the early 8th century inspired by the Kāiyuán Tōngbǎo cash coins of the Tang dynasty. The oldest known official Japanese imperial coinage is the Wadō Kaichin. In the second half of the 8th century, the national currency was reformed and silver and gold cash coins were introduced, however, by the end of the 10th century Japan subsequently suspended the mintage and circulation of coins.

A japán pénz története több, mint ezer éves múltra tekint vissza, fejlődését pedig sok ország befolyásolta. A legkorábban készített japán érmék öntését az ókori kínai fizetőeszközök inspirálták, ezért először tekintsük át, hogy mit érdemes tudni a korai kínai érmékről.

Kínában Kr. e. 350-től terjedtek el a középen lyukas, öntött bronzérmék. Legismertebb ókori példái az ún. Bàn Liǎng (半兩)[1], Wu Zhu (五銖)[2] és Kāiyuán Tōngbǎo (開元通寶)[3] érmék, melyek még a 8. század előtt kerültek be Japánba. Ezeket megolvasztott forró fémből öntötték bronz formákba a pénzelőállító műhelyekben. Kr. u. 1. századtól Japánban is megjelentek a Bàn Liǎng és Wu Zhu bronzérmék, ezt több Jajoi-kori (kb. Kr. e. 400 – Kr. u. 250) lelőhely leletanyaga is bizonyítja. Praktikusak voltak ezek a kerek formájú, szögletes lyukú kínai érmék, mert könnyen összefűzhetők, könnyen leszámolhatók és kényelmesen szállíthatók voltak.[4] Mi több, az ókori kínai kozmológia egyik koncepciója szerint az érmék kör alakja az „Eget", a négyszögletes lyuk a „Földet" jelképezte.[5] A Bàn Liǎng és Wu Zhu érmék esetében a lyuk köré rendezett írásjegyek a pénz értékét mutatták[6], míg a 7. század első felétől öntött Kāiyuán Tōngbǎo érmék felirata

* Károli Gáspár Református Egyetem, Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar, Keleti Nyelvek és Kultúrák Intézete, Japanológia Tanszék. lazar.marianna@kre.hu, lazar.marianna.ac@gmail.com.

1 Ez volt a legelső hivatalos valutája az egységes Qin kínai birodalomnak, Kr. e. 210 körül vezették be. Hartill 2005, 83.
2 A Wu Zhu érméket a Han-dinasztia korától öntötték (először Kr. e. 118-ban). Hartill 2005, 85.
3 A Tang-dinasztia hivatalos fizetőeszközének forgalomba hozása Gaozu császár nevéhez fűződik, 621-től készítették a főváros Chang'an pénzöntőiben, bronz öntőformák segítségével. Hartill 2005, 103.
4 Hartill 2005, 103.
5 A Gaitian teória Tianyuan Difang (天圓地方) koncepciója szerint a szögletes földi világ (halandók világa) felett egy félgömb alakú, 8 oszlop által tartott égbolt (természetfeletti világ) helyezkedik el. A lapos, szögletes Föld közepén pedig a kínai birodalom terül el. Major 1993, 38–39.
6 Hartill 2005, 83.

 DOI: .....

uralkodói korszakok nevét[7] (a lyuk felett és alatt) és a 'bǎo' (寶 = kincs, érték, vagyon) írásjegyet (a lyuktól bal oldalra) tartalmazták. A feliratot szabványos kínai sorrendben kellett kiolvasni: felső→alsó→jobb oldali→bal oldali írásjegy.[8]

Japánban a 7. század előtt nem használták a pénzt fizetőeszközként. Bár ekkor már több évszázada ismerték a fémmegmunkálás technikáját (erről számos vas és bronz tárgyi lelet tanúskodik), a gazdaság és államigazgatás még nem volt olyan szinten, hogy pénzforgalomról vagy egységes valutáról beszélhessünk. A belföldi és külföldi kereskedelemben árupénzt használtak, ilyen volt a rizs (és egyéb termények), só, selyem, vasfegyverek (kardok, nyílhegyek) és más, nagy értéket képviselő eszközök. Ezek az áruk kompaktak, könnyen szállíthatók, könnyen tárolhatók, könnyen kombinálhatók és feloszthatók voltak, és széles körben meghatározott és elfogadott értékkel bírtak.

Az ókori Kelet-Ázsiában Kína volt a térség meghatározó nagyhatalma, fejlett civilizációja minden szomszédos államra valamilyen hatással volt. Ebben a világrendben a kezdetben árupénzt használó, hegemón kisállamokból álló, még nem egységes Japán állam nem töltött be jelentősebb szerepet. Később a Kr. u. 3. század második felétől a Jamato nemzetség által vezetett törzsszövetségi államalakulat számos új belföldi szabályozással, hatalmának kiterjesztésével és megszilárdításával, a kelet-ázsiai régióval folytatott aktív diplomáciai és (kül)kereskedelmi ambícióinak megvalósításával próbált betagozódni a Kína központú kelet-ázsiai világrendbe. Nagyjából az 5. századtól folyamatosan integrálták (a Koreai-félszigeten keresztül) a kínai filozófiát, vallást, kultúrát, művészetet stb.

Történelmi feljegyzések bizonyítják, hogy az ásványkincsekben szegény szigetországban a 6. századtól új bányákat nyitottak (pl. a mai Jamagucsi prefektúra területén), fokozatosan fejlődött a vaskitermelés mellett az arany- és ezüstbányászat is. Emellett továbbra is nagy mennyiségben importáltak vasércet a Koreai-félsziget déli részéről, erős gazdasági függést kialakítva ezzel a Koreai-félsziget déli bányaterületeivel. A 7. századi háborúk a Koreai-félszigeten elvágták Japántól az addig folyamatosan érkező nyersanyagot, így ettől az időszaktól kezdve döntő részben kellett hagyatkoznia a saját készleteire. A 7. század második felében átalakították a Jamato államot egy központosított, kínai mintára szigorúan szervezett állammá, és a már két évszázada tartó tanulási és fejlesztési folyamat méginkább kibővült és felgyorsult. A reform felvázolta a közemberek és arisztokraták mindennapi életének új kereteit, beleértve a kereskedelmet, a pénzöntés monopóliumát – a kínai szabványrendszer alapján. Látván az ókori kínai (és koreai) mintát, a reformok időszakában a japán uralkodói udvar körében felmerült az igény szabványos méretű, formájú és összetételű fémpénz készítésére. Ez azért is volt fontos a császári udvarnak, mert egy japán készítésű hivatalos fizetőeszköz forgalombahozásával jól tudta szemléltetni (külföld felé és a japán nép felé is) a japán császári dinasztia hatalmát, tekintélyét és függetlenségét. Azonban azt érdemes megjegyezni, hogy a megreformált országból az adókat még ekkor is elsősorban természetben szedték be: állandó fizetőeszközzé válik a terményadó (rizs), a selyem, a kender szövet és a só.

Az első pénzérméket az Aszuka-korban (538–710) készítették pénzöntő műhelyekben a mai Kanszai régió területén. A régészeti ásatásoknak köszönhetően tudjuk, hogy a legelső ismert érme fajta az úgynevezett Mumon Ginsen (無文銀銭)[9] volt, melyet a fővárosi nemesség készíttethetett el egyszerű felszereltségű magán pénzöntödékben.[10]

7 Az uralkodói időszakok ha nem is évre pontosan, de biztosan mutatják azt az uralkodói időszakot, amikor az érmét elkészítették.
8 Hartill 2005, iii.
9 Szó szerinti jelentése: „ezüst érem, felirat vagy díszítőminta nélkül".
10 2016-ig kb. 120 db Mumon Ginsen érmét fedeztek fel 18 lelőhelyen a mai Nara, Shiga, Kiotó, Ószaka és Mie prefektúrák területén. A legnagyobb számban az Aszuka-kori fővárosok területéről, Nara és Shiga prefektúrák

Az eddig megtalált legrégebbi érmék a Kr. u. 660-as években készülhettek, de elképzelhető, hogy már az azelőtti évtizedben is használatban volt. Japán két legismertebb klasszikus krónikájának egyikéből, a Nihonsokiból azt is megtudjuk, hogy Kr. u. 683 nyarától nem használhattak a császári udvarban ezüst pénzt, csak bronz érmét,[11] ezért az is feltételezhető, hogy a Mumon Ginsent legkésőbb 683-ig önthették.[12] Átmérőjük nagyjából 3 cm, vastagságuk nagyjából 2 mm, súlyuk 8–10 g. Durván megmunkált, nagyjából kör alakú, lyukkal ellátott vagy anélküli, feliratot vagy figurális mintát többnyire nem tartalmazó ezüst érmék voltak és nincs róla információnk, hogy milyen értéket képviseltek vagy milyen módon és mekkora körben használták őket. Annyi bizonyos, hogy a császári udvar nem használta egységes fizetőeszközként. A Mumon Ginsenen nagyon ritkán megjelenő primitív vonal- és körminták klasszikus kínai írásjegyekre vagy egyszerű geometriai formákra emlékeztetnek, mint pl. 「○」「×」「T」「高」「志」「大」「伴」「田」 stb.[13]

Fig. 1. Mumon Ginsen érme

Az első hivatalos, császári kormányzat által (korlátozott, kis mennyiségben) gyártott érmék a Fuhonsen (富本銭) nevet kapták, mely elnevezés első felének („fuhon" 富本 = „a gazdagság eredete") kínai írásjegyei megtalálhatók a kerek érme előlapján, egy négyzet alakú lyuk felett és alatt. A szövegen kívül dombornyomott, pontozott díszítés található a lyuktól jobbra és balra, számszerűen hét kicsi pont látható két csoportba rendezve. A hátoldalon nincs felirat vagy motívum. Átmérője kb. 2,4 cm, súlya kb. 3,75 g. A kutatók szerint a Fuhonsen kialakítása részben a Tang kínai Kāiyuán Tōngbǎo érme formájára hasonlít (kör alak, négyzetes lyuk, kínai írásjegyek), de még nem olyan mértékben inpirálták készítését, mint majd a 8. századi japán érméknek, ezen kívül egyedülálló a díszítése a szigetországban.[14] A Nara prefektúrában található

Fig. 2. Az Asukaike-romok ásatásakor felfedezett Fuhonsen érmék egy része

lelőhelyeiről kerültek elő. Takagi 2016, 8.

11 (Nihonshoki) Feljegyzések Tenmu császár uralkodásának 12. évéből (683) „Mostantól az uralkodó kizárólag réz (bronz) érmék készítését engedélyezi. Többet nem készülhet ezüst érme." Szakamoto 1995, 188.

12 Takagi 2016, 8.

13 Takagi 2016, 9.

14 Takagi 2016, 10.

Asukaike-romoknál 1998-ban végzett ásatás,[15] és a korábban említett Nihonshoki krónika feljegyzése alapján tudjuk, hogy a Fuhonsen bronz érméket kizárólag a 7. század második felében, esetleg 8. század legelső éveiben használhatták az korabeli főváros területén (pl. a főváros építésének finanszírozásához).[16] Nagy a valószínűsége, hogy ez az első bronz pénz, amit a Kr. u. 683-as rendelet után készítettek. A régészeti leletek arról tanúskodnak, hogy nem csak állami (fővárosi) pénzöntödék készítették, de magán műhelyekben is készültek. A 8. század elején kiadott Taihō-törvénykönyből tudjuk, hogy 702-ben betiltották öntését.[17]

Az utóbbi évek vizsgálódásai a Fuhonsent gyakran talizmánnak is értelmezik, nem csak pénzformának, ilyen tekintetben egyedülálló érmének számít ebben az időszakban. A kutatók úgy vélik, a Fuhonsen érme pontozott motívumai a csillagokat, nevezetesen a Göncölszekér hét csillagát hivatottak jelképezni. Míg az ókori Japánban ez teljesen egyedi pénzdíszítési mód volt, valójában az ókori Kínában meglehetősen gyakori szokás volt a „kedvező" motívumok és a szerencséthozó feliratok elő- és hátlapon való ábrázolása. A szerencséthozó vagy talizmánszerű tulajdonságokkal rendelkező kerek formájú, négyzetes lyukú kínai „varázsérmék" feltehetően a Nyugati Han-dinasztia idején (Kr. e. 206 – Kr. u. 24) jelentek meg és későbbi korokra igazi talizmánná fejlődtek, tehát egy idő után már nem használták valódi pénzként. A jellegzetesen szerencséthozó kínai motívumok közül érdemes kiemelni a csillagokat/csillagképeket, a Hold és a Nap motívumait, égi istenségeket és bizonyos számokat. Érdekes különbség, hogy míg a japán Fuhonsen érméknek kizárólag az előlapján látható a feltételezett Göncölszekér motívum, addig a kínai talizmán-pénzeknek mindkét oldalán megjelennek a szerencsés szimbólumok.[18]

Ha meg akarjuk érteni, hogy az ókori kínai talizmánszerű pénzeken miért a csillagokat ábrázolták a leggyakrabban; továbbá azt, hogy a japán pénzérmén miért szerepel pont a Göncölszekér csillagkép, a csillag-motívum szimbolikus jelentésére kell összpontosítanunk. A „csillag" vagy „égitest" kínai írásjegye (星) nemcsak az égbolt csillagászati és kozmológiai értelemben vett „fényes lényeire" utalt, hanem „elterjedő", „messzire elérő" vagy „számtalan" jelentéssel is bírt. Az érméken ábrázolt gyakori csillagminta azt sugallja – és ez teljesen összhangban van a Kínában akkoriban népszerű taoista filozófiával –, hogy a pénznek olyannak kell lennie, mint a kerek égbolt csillagai és más tüneményei: legyen belőle sok, legyen „elterjedve" a világon, legyen széles körben használva (földrajzi és társadalmi értelemben is).

Na de miért olyan különleges a Göncölszekér? A választ a kínai kozmológia és asztrológia adhatja meg. Úgy tartották régen Kínában, hogy a Göncölszekér a császár fogata, benne foglal helyet az Ég Fia, tehát a császár. Mivel a központban helyezkedik el, a Göncöl (= uralkodó) irányítja a nagy „Égi birodalmat", a naptár összeállítását, az időt (évszakokat), az elemeket (fa, tűz, víz, fém, levegő), és azokat a törvényeket, amelyeket az embereknek be kell tartaniuk. A Göncölszekér csillagainak uralkodóhoz kötött asszociációját már a 6. századtól ismerhették Japánban. A folyamatosan a szigetországba érkező kínai klasszikus művek hozzájárultak több kozmológiai elv japán udvari kultúrába való integrációjához.[19] Különösen a 7. század második felében volt jelentős hatással a Göncölszekér és Sarkcsillag szimbólumokat gyakran alkalmazó taoista kozmológia a japán udvari kultúrára, pont akkoriban, amikor a Fuhonsen érme is használatban volt.

15 Az értékes leletek közül érdemes még kiemelni a bronz öntőformákat és az éremöntéshez használt egyéb eszközöket is.
16 Takagi 2016, 9–10.
17 Takagi 2016, 11.
18 Takagi 2016, 10–11.
19 Ebben az időszakban a japán császári udvar az ősvallás természetfilozófiája és a buddhista tanok mellett már jól ismerhette a kínai taoizmus tanait, részben a koreai szerzeteseknek, részben pedig a 630-tól megkezdett, Tang Kínába történő követjárásnak köszönhetően.

Kr. u. 708-tól, miután nagy ércbányákat fedeztek fel az országban (pl. a mai Yamaguchi prefektúra területén), a japán kormány tizenkét féle, különböző méretű bronzérmét[20], egy aranyérmét és kétféle ezüstérmét készíttetett a 10. század közepéig. Ezeket összefoglaló néven Kōchōsennek (皇朝銭 = „császári udvari érme") nevezik. Kr. u. 708-ban a kormányzat Genmei császárnő rendeletére bevezette a Wadō Kaichin (和同開珎)[21] bronz érmét, mint az első hivatalos császári birodalmi fizetőeszközt, mely immáron teljes mértékben a Tang-dinasztia Kāiyuán Tōngbǎo érméjének mintájára készült (átmérő: 2,4 cm, súly: 3,75 g). Ráadásul a Wadō Kaichin felirata is hivatalos kancellár írással[22] készült. Fontos különbség azonban a japán érme és a Tang kínai érme között, hogy a feliratát az óramutató járásával megegyező irányban olvasták, nem a kínai szabvány szerint.[23]

Fig.3. A Tang kínai Kāiyuán Tōngbǎo érme (bal oldalt) és az annak mintájára készült japán Wadō Kaichin érme (jobb oldalt)

A 8. századi gazdaság pénzigénye korlátozott volt, a Kōchōsen érmék kikerülésük után elsősorban vagyontartásra szolgáltak vagy a főváros fejlesztésére fordították. Az új pénzrendszer fejlesztése mégis kiemelt fontosságú volt, hisz annak sikeres működése a japán császári hatalom stabil erejét és függetlenségét is mutatja (országon belül és kívül is). Különféle intézkedésekkel próbálták kiterjeszteni a fővárosi pénzhasználatot: például egyes alacsony rangú, vagy a fővárostól messze élő nemeseknek udvari rangokat (fővárosi tisztségeket) ajánlottak fel, ha nagy megtakarításokkal rendelkeztek és azt a főváros javára fordították.[24] Ezenkívül a császári udvari érméket használták – kétszer is – a Nara-kori császári palotaövezet építési költségeinek fedezésére. Bár a pénzkibocsátás fő motivációja a császári költségvetés finanszírozása volt, más okokból is készítettek érméket.[25] Több friss kibocsátású Wadō Kaichin érmét találtak meg például agyagedényekbe zárva a Kansai régió jelentősebb lelőhelyein (főleg Nara és Shiga prefektúrákban), mely leletanyag egy hagyományos ezoterikus kozmológiai irányzat („A Yin és Yang útja")[26] gyakorlatához köthető. Ennek során kizárólag széles körben használt érméket temettek el egy rendkívül jelentős helyszín spirituális megtisztítása érdekében. Ilyen gyakorlathoz készíthették azt a 4 darab Wadō Kaichin érmét is, amit a narai Yakushiji buddhista templom Keleti Pagodájában találtak meg 2015-ben a régészek, nagyon

20 A 8–10. század között öntött tizenkét érmetípus nevei, kronologikus sorrendben: Wadō Kaichin (708), Mannen Tsūhō (760), Jingū Kaihō (765), Ryūhei Eihō (796), Fujū Shinpō (818), Jōwa Shohō (835), Chōnen Taihō (848), Nyoyaku Shinpō (859), Jōgan Eihō (870), Kanpyō Taihō (890), Engi Tsūhō (907), Kengen Taihō (958).
21 A Wadō (和同) szót az Asuka-kori Wadō (和銅) uralkodói korszak homofonjaként választhatták, ami „japán rezet" jelent.
22 A kancellár írás az úgynevezett „kispecsétes írás" jeleinek egyszerűsítése, az írás gyorsításának érdekében.
23 Takagi 2016, 12.
24 Pl. új bronz buddha szobor öntésekor pénzt adományoztak a kolostornak. Takagi 2016, 13.
25 Takagi 2016, 13–14.
26 Az onmyōdō-ban (陰陽道) keverednek a csillagászathoz kötődő természettudományok és az okkultizmus. Kínai taoista filozófiákon alapszik, a Wu Xing („Öt Elem/Fázis") és a Yin-Yang elmélet tanításain.

közel a központi fapillérhez. Majdnem két méter mélyen a pillér alatt található az a kődobozba zárt Buddha-ereklye, aminek lerakásával kijelölik a pagoda, és ezáltal az egész kolostor helyszínét. A pénzt valószínűleg a pagoda felavatásakor használták fel azzal a céllal, hogy megtisztítsák a Yakushiji kolostor szakrális területét.[27]

Idővel a Nara-kori rézérmék mérete és minősége is csökkent. Ez a pénz értékének gyors romlását eredményezte, és egy idő után az emberek megtagadták az új (de értéktelen) Kōchōse[28] érmék felhasználását. A 9. század elején tíz darab régi érmével lehetett megvásárolni egy darab ugyanolyan új érmét. A 9. század végére 150-szer kevesebb rizst tudtak venni ugyanabból a pénzből, mint a 8. század elején. A kormány a 10. század második felében felfüggesztette a rézérmék öntését, a Kōchōsen „sorozat" utolsó, tizenkettedik érméje a Kengen Taihō (乾元大寶) volt, mely 958-ban került forgalomba.[29]

Bibliográfia

Hartill, D.

2005 *Cast Chinese Coins*. Trafford, United Kingdom.

Major, J.

1993 *Heaven and Earth in Early Han Thought: Chapters Three, Four, and Five of the Huainanzi*. New York.

Sakamoto, T. (Szerk.)

1995 *Nihonshoki Vol. 5.* Tokió.

Takagi, H.

2016 *Tsūka no Nihonshi*. Tokió.

https://yakushiji.or.jp/column/20220221 (utolsó megtekintés: 2022. 03. 31.).

27 https://yakushiji.or.jp (2022. 03. 31.)
28 Takagi 2016, 16–18.
29 Takagi 2016, 22.